

УДК 811.161.3'27

Ірына Аляксандраўна Герасімчык

канд. філал. навук, дац. каф. журналістыкі

Гродзенскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Янкі Купалы

Iryna HerasimchykCandidate of Philological Sciences, Associate Professor of the Department of Journalism
of Yanka Kupala State University of Grodno

e-mail: herasimchyk@mail.ru

**ФАКТАРЫ ВІТАЛЬНАСЦІ БЕЛАРУСКАЙ МОВЫ
ЯК АБ'ЕКТ МЕТАМОЎНАЙ РЭФЛЕКСІЇ ЎДЗЕЛЬНІКАЎ ДЫСКУСІЙ
НА ІНТЭРНЭТ-ФОРУМАХ**

Артыкул прысвечаны вывучэнню вітальнасці беларускай мовы, якая існуе ў Беларусі пры функцыянальным дамінаванні рускай мовы. Выяўлена спецыфіка асэнсавання ўдзельнікамі дыскусій на інтэрнэт-форумах жыццяздольнасці беларускай мовы з улікам сацыялінгвістычных зменных статусу, інстытутыўнай падтрымкі і дэмаграфічнай магутнасці мовы. Разгледжаны адзначаныя ў метамоўных каментарыях уяўленні пра білінгвізм і беларускую мову як адну з дзяржаўных, колькасць носьбітаў беларускай мовы і спецыфіку яе перадачы паміж пакаленнямі, а таксама асаблівасці фармальнай і нефармальнай падтрымкі тытульнай мовы як магчымасці ўплыву на сітуацыю моўнага зруху. Зроблены высновы, што захаванне жыццёвай сілы беларускай мовы звязана з прадстаўнікамі моўнай супольнасці з забеспячэннем у грамадстве неабходнасці валодання тытульнай мовай і павелічэннем узроўню моўных кампетэнцый яе носьбітаў, а таксама ўстанаўленнем балансу паміж актывізацыяй падтрымкі мовы, якая знаходзіцца пад пагрозай знікнення, і недапушчальнасцю прымусу да яе выкарыстання.

Ключавыя словы: метамоўная рэфлексія, інтэрнэт-форум, вітальнасць мовы, беларуская мова, моўная сітуацыя ў Беларусі, паказчыкі вымярэння моўнай жыццяздольнасці.

**Factors of the Vitality of the Belarusian Language
as an Object of Metalanguage Reflection of Participants in Discussions on Internet Forums**

The article is devoted to the study of the vitality of the Belarusian language existing in Belarus with the functional dominance of the Russian language. The specifics of the participants' understanding of the vital force of the Belarusian language in Internet forums, taking into account the sociolinguistic variables of status, institutional support and demographic power of the language, are revealed. The ideas of bilingualism and the Belarusian language as one of the state languages, the number of native speakers of the Belarusian language and the specifics of its transmission between generations, as well as the features of formal and informal support of the titular language as a possibility of influencing the situation of the language shift are considered. The conclusions are made that the preservation of the viability of the Belarusian language is associated by representatives of the language community with ensuring the need for proficiency in the titular language in society and increasing the level of linguistic competence of its native speakers, as well as establishing a balance between the intensification of activities to support a vulnerable language and the inadmissibility of coercion to use it.

Key words: metalanguage discourse, Internet forum, language viability, Belarusian language, language situation in Belarus, indicators of language viability measurement.

Уводзіны

Інтэрнэт як глабальная інфармацыйная сістэма, якая забяспечвае магчымасці ўдзелу асобы ў масавай камунікацыі, з'яўляецца прасторай моўнай ідэнтыфікацыі чалавека, асаблівай сферай функцыянавання мовы. Свабода моўнага выяўлення ў Інтэрнэце, «павелічэнне інтэлектуальна-сяміятычнай насычанасці жыцця і дыферэнцыяцыі форм зносін» [1, с. 296] узмацняюць метамоўную рэфлексію карыстальнікаў, якая вызначаецца як «дзеянсць свядомасці (індывідуальнай або калектыўнай), накірава-

ная на асэнсаванне фактаў мовы/маўлення і не абавязкова непасрэдна звязаная з уласнай рэфлексійнай маўленчай дзейнасцю асобы» [2, с. 3].

У лінгвістыцы зварот да метакамунікацыі, у тым ліку і ў Інтэрнэце, шырока выкарыстоўваецца пры вывучэнні праблем міжмоўнага ўзаемадзеяння, моўнай нормы, пераключэння кода, моўнай ідэнтычнасці, моўнага планавання, міжкультурных зносін і інш., што абумоўлена антрапацэнтрызмам сучаснай навукі: «метамоўны дыкурс дае матэрыял для асэнсавання маўленчага партрэта

Homo reflectens – чалавека, які рэфлексуе, моўнай асобы эпохі грамадскіх і моўных змен» [3, с. 87].

У сучасным беларускім мовазнаўстве нешматлікія даследаванні метамоўнай рэфлексіі (напрыклад, працы Н. Б. Мячкоўскай, А. У. Лянкевіч, А. А. Соміна, Т. В. Бабко) раскрываюць стаўленне інтэрнэт-карыстальнікаў да беларускай мовы і беларускай моўнай сітуацыі, фіксуюць спецыфіку руска- і беларускамоўных метакаментарыяў, абумоўленую ў тым ліку і ўяўленнямі моўцаў аб нормах камунікацыі.

Для грамадства, якое сутыкаецца з праблемамі шматмоўя, калі маюць месца працэсы моўнага зруху – «страты моўнай супольнасцю тытульнай мовы» [4, с. 13], актуальнымі ў фокусе метамоўнага асэнсавання становяцца пытанні моўнай вітальнасці. Вітальнасць мовы, або яе жыццяздольнасць, азначаецца як «здольнасць мовы да далейшага развіцця, змянення або захавання структурных і галоўным чынам функцыянальных якасцей» [5, с. 37].

Узровень жыццёвай сілы мовы залежыць ад мноства сацыяльна-палітычных і культурных фактараў. Пералік крытэрыяў вымярэння моўнай вітальнасці прадстаўлены, напрыклад, у працы Э. Д. Сулейменавай «Вітальнасць мовы: пошукі паказчыкаў вымярэння»: аўтар вылучае сацыяльна-палітычныя, сацыяльна-дэмаграфічныя, уласна лінгвістычныя, сацыяльна-функцыянальныя і нацыянальна-культурныя паказчыкі, адзначаючы неабходнасць улічваць «усю разнастайнасць дэтэрмінантаў моўнай сітуацыі, а таксама іх узаемадзеянне» [6, с. 5–6].

Э. У. Хілханава звяртае ўвагу на тры групы фактараў, якія могуць уплываць на выбар мовы, а значыць, на яе жыццяздольнасць пры моўным кантактаванні: аб'ектыўныя (этнамоўная палітыка дзяржавы, наяўнасць або адсутнасць інстытуцыйнай падтрымкі), унутрымоўныя (змены ў структуры мовы, наяўнасць або адсутнасць у мове лексем для абазначэння новых рэалій) і суб'ектыўныя (стаўленне да мовы, матывацыя да яе выкарыстання, моўная прыхільнасць групы да этнічнай мовы) [7, с. 133].

Для вызначэння аб'ектыўных фактараў моўнай жыццяздольнасці, якая праяўляецца шырынёй і інтэнсіўнасцю прымянення мовы ў сацыяльна актуальных сферах зносінаў, даследчыкі звяртаюцца перш за ўсё да

трох сацыялінгвістычных пераменных: статус, інстытуцыйная падтрымка, дэмаграфія. Гэтыя паказчыкі прадугледжваюць накіраванне ўвагі як на прававы статус мовы, які замацоўваецца законам, так і на сацыяльны, які вызначаецца яе функцыянальнымі характарыстыкамі [8, с. 42], вызначэнне ступені як фармальнай (г. зн. дзяржаўнай), так і нефармальнай падтрымкі мовы, выяўленне дэмаграфічнай магутнасці мовы – агульнай колькасці носьбітаў мовы і колькасці тых, хто валодае мінарытарнай мовай, у параўнанні з агульнай колькасцю прадстаўнікоў этнасу, а таксама аналіз характару перадачы мовы паміж пакаленнямі. Дадаткова варта адзначыць, што суб'ектыўныя фактары, якія вызначаюцца «каштоўнасцямі арыентацыямі носьбітаў мовы, сфарміраванасцю іх нацыянальнай самасвядомасці» [6, с. 3–6], прызнаюцца не менш важнымі для захавання мовы, паколькі «ў міжгрупавыя адносіны група ўступае перш за ўсё як носьбіт суб'ектыўнай этнамоўнай жыццяздольнасці» [8, с. 126], таму патрабуюць абавязковай увагі пры вывучэнні моўнай вітальнасці.

Сучасная моўная сітуацыя ў Беларусі, якая характарызуецца як руска-беларускае двухмоўе, звязана з функцыянальным дамінаваннем рускай мовы: «Асноўнай мовай большасці жыхароў Рэспублікі, у тым ліку беларусаў, служыць руская. Гэта значыць, што ў беларускай мовы яе этнічная функцыя (быць нацыянальным сімвалам, кансцідаваць народ і адрозніваць яго ад другіх этнасаў) пераважае над камунікатыўнай функцыяй» [9, с. 33].

Цікавасць да вывучэння вітальнасці беларускай мовы, такім чынам, звязана з неабходнасцю выяўлення магчымасцей мовы, якая знаходзіцца ў небяспецы (такі статус беларускай мовы атрымала па выніках маніторынгу стану моў свету экспертамі ЮНЕСКА [10, с. 37]), захоўваць сваё існаванне ва ўмовах моўнага зруху. У практыках даследавання моўнай вітальнасці метамоўны інтэрнэт-дыкурс мае асаблівую значнасць, бо ілюструе праявы штодзённай метамоўнай свядомасці як формы грамадскай свядомасці ў сітуацыі «ананімнасці і дэмакратызму зносінаў», у прасторы «шырокіх магчымасцей для самарэалізацыі і самаідэнтыфікацыі асобы праз публічнае пісьмовае выказванне» [11, с. 400–401], што да-

звальяе сабраць матэрыял даследавання ў неабходным аб'ёме і атрымаць у дастатковай ступені аб'ектыўныя вынікі.

Мэта даследавання – вызначыць асаблівасці разумення ўдзельнікамі дыскусій на інтэрнэт-форумах перспектывы захавання жыццяздольнасці беларускай мовы з улікам сацыялінгвістычных зменных статусу мовы, інстытуцыйнай падтрымкі мовы, дэмаграфічнай магутнасці мовы.

Матэрыялам вывучэння сталі метамоўныя інтэрнэт-каментарыі, якія сведчаць пра асаблівасці функцыянавання беларускай мовы ў кантэксце праблематыкі моўнай вітальнасці, змешчаныя на форумах, у структуры якіх прадстаўлены тэматычныя раздзелы «Беларуская мова», «Белорусский язык», «Родная мова» і падобныя: «Форум semeistvo.by. Белорусский семейный форум», «Белорусский транспорт», «Гродненский форум», «Лингвофорум» (раздзел «Беларускі форум»), «Onliner», «Форум сайта “Глобус Беларуси”». Аб'ём прааналізаванага матэрыялу – больш за 400 кантэкстаў.

Для дасягнення мэты даследавання выкарыстоўваўся метада інтэрпрэтацыйнага аналізу метамоўных выказванняў з улікам зместавага складніка і моўнага афармлення кантэкстаў.

Асноўная частка

Інтэнсіўнае развіццё інтэрнэт-тэхналогій і іх высокая запатрабаванасць у забеспячэнні камунікацыі абумовілі разуменне інтэрнэт-дыскурсу як каштоўнай даследчай базы для атрымання новага ведання. У інтэрнэт-каментарыях, якія прэзентуюць штодзённыя ўяўленні карыстальнікаў пра беларускую мову і асаблівасці яе функцыянавання ва ўмовах моўнага зруху, адзначаюцца характарыстыкі мовы з пункту гледжання яе статусу, вылучаюцца асаблівасці фармальнай і нефармальнай падтрымкі мовы і ўзровень яе дэмаграфічнай магутнасці.

У метамоўным дыскурсе фіксуецца дакладнае разуменне, што спецыфіку моўнай сітуацыі ў Беларусі вызначае двухмоўе: статус дзяржаўнай у краіне належыць рускай і беларускай мовам («у нас два *государственных языка!*»), афіцыйнай мовай выступае руская мова, ёй аддадзены прыярытэт выкарыстання ва ўсіх сферах жыццядзейнасці грамадства («*все работают на русском языке: школа, медицина, экономика,*

управление, печать») (тут і далей інтэрнэт-каментарыі прыводзяцца ў арыгінальнай версіі – *І. Г.*). На інтэрнэт-форумах адзначаецца, што прызнанне на заканадаўчым узроўні ў якасці дзяржаўных рускай і беларускай моў пацвярджае абсалютнае права грамадзян выбіраць адну з моў для наладжвання камунікацыі («*это свободный выбор свободных людей*»), што дае магчымасць не валодаць іншай і не выкарыстоўваць яе ў сферах зносін («*У нас двуязычие. Поэтому чиновник имеет право говорить на русском*», «*Про двуязычие я придерживаюсь такой схемы: ко мне могут обращаться на любом языке (бел/рус), я все понимаю, но отвечаю на том, который мне больше нравится. В 100 % это будет русский*»). Замацаванне двухмоўя ў большасці выпадкаў разглядаецца ўдзельнікамі інтэрнэт-дыскусій як неабходнае, лічыцца інструментам забеспячэння «*стабильности общества и государства*», вытлумачваецца патрэбамі задавальніць жаданні і зацікаўленні большасці жыхароў краіны ў выкарыстанні рускай мовы як «*привычного*», «*понятного*», «*удобного*» сродку камунікацыі («*человек должен иметь возможность говорить на том языке, на котором он хочет, наиболее привычном для него и который он считает родным*»).

З іншага боку, з дамінаваннем рускай мовы і з функцыянаваннем дзвюх дзяржаўных моў звязваецца ў інтэрнэт-каментарыях працэс замаруджвання ці прыпынення развіцця беларускай мовы («*мова ў небяспецы!*», «*вымирает*», «*вытесняется*», «*вымываецца з жыцця*», «*сдаёт позиции*», апынулася «*на обочине истории*», «*перажывае занаяпад*» і падобнае), калі значная частка моўнай супольнасці не валодае этнічнай мовай у дастатковай ступені, што асацыюецца з «*нивелированием государственности и аутентичности*». Для тлумачэння працэсаў «*аслаблення*», «*паступовага згасання*» беларускай мовы выкарыстоўваецца такая яе характарыстыка, як «*неабавязковая*», што, на думку інтэрнэт-карыстальнікаў, праяўляецца няроўнасцю размеркавання сфер функцыянавання дзяржаўных моў Беларусі і зніжэннем функцыянальнай магутнасці тытульнай мовы. Адзначым таксама, што беларуская мова ў метамоўным асэнсаванні можа характарызавацца і як «*лишний язык*», які «*никому вообще не нужен*», «*бесполезный в реальной жизни*», пацвярджаннем ча-

го лічыцца невыкарыстанне тытульнай мовы ва ўсіх сферах зносін, а значыць, існаванне «не роўнага» двухмоўя («У нас не равное двуязычие, потому как большинство говорит по-русски и их это устраивает»).

Магчымасці захавання беларускай мовы («каб і мову захаваць, пакуль яшчэ ёсць што захоўваць») звязваюцца інтэрнэт-карыстальнікамі з неабходнасцю рэалізацыі «роўнага» двухмоўя, «чтобы все возможности, предоставляемые на русском, предоставлялись и на мове», што ў выніку дазволіць забяспечыць «статус-кво стабільнасці і нацыянальнага колорыта». У каментарыях сцвярджаецца, што развіццё беларускай мовы залежыць ад узроўню валодання ёй у двухмоўным грамадстве, а абавязковасць ведання тытульнай мовы падкрэсліваецца праз выкарыстанне мадальнасці павіннасці («Необязательно использовать ее в повседневном общении, но знать – должны»). Адзначым, што ідэя недапушчальнасці насаджэння беларускай мовы становіцца асновай стратэгіі вытлумачэння на форумах немагчымасці спыніць працэсы моўнага зруху («когда государство предпринимает, на каком языке общаться, тут уже не до шуток будет», «Мову вельмі важна ня страціць, але сілай любіць не прымусіш. Народ сам павінен да гэтага прыйсці – галоўнае не навязваць сілай і не душыць»).

Значнай у метамоўным дыскурсе інтэрнэт-форумаў з'яўляецца актуалізацыя пытанняў абавязковага вывучэння дзяржаўных моў у межах рэалізацыі моўнай палітыкі ў Беларусі. У кантэксце праблематыкі вітальнасці моўная адукацыйная палітыка разумеецца даследчыкамі як «магутная сістэма карэктавання і планавання выкарыстання мовы і развіцця яе жыццёвых здольнасцей і магчымасцей» [12, с. 24]. У інтэрнэт-каментарыях дэманструецца разуменне, што навучанне беларускай мове ў школе з'яўляецца адным з вызначальных спосабаў планавага ўплыву на захаванне беларускай мовы, адукацыя становіцца асноўнай сферай фарміравання моўнай кампетэнцыі («Хорошо хоть в школах изучают. Но ужасно то, что без практики язык очень быстро забывается», «Мой родной язык русский, а белорусский я учил в школе со 2-го класса», «Да, в школе все учили мову, и пару фраз сгенерировать смогут. Но это не значит “знать язык”»).

Дастатковасць матэрыялаў для вывучэння беларускай мовы, высокі ўзровень яе дакументаванасці, а таксама пашырэнне магчымасцей выкладання і засваення за кошт выкарыстання рэсурсаў сеткі Інтэрнэт разглядаюцца камунікантамі на форумах як фактар жыццёвай сілы беларускай мовы («Там ёсць шмат матэрыялаў (і літаратуры, і дыяфільмаў, і аўдыя, і нават флэш-гульні) для дзяцей па-беларуску»).

З іншага боку, пагрозай вітальнасці беларускай мовы лічыцца недастаткова высокі ўзровень яе засваення падчас вывучэння ў школе (у тым ліку і праз невялікую колькасць адведзеных на гэта гадзін), адсутнасць магчымасцей атрымліваць беларусамоўную вышэйшую адукацыю («У сына, напрыклад, у трэцім класе 3 ўрока ангельскай мовы ў тыдзень і 2 – беларускай мовы, так што на школу надзеі мала», «Сегодня в Беларуси нет ни одного вуза, который бы целиком работал по-белорусски»). Негатыўным фактарам уплыву на жыццяздольнасць беларускай мовы вызначаецца і стрымліванне матывацыі да яе вывучэння (у тым ліку і бацькамі), адсутнасцю магчымасці прымяніць моўныя веды пры пабудове кар'еры («Английский пригодится и для работы, и для путешествий, и для переписки в Интернете. А где пригодится мова?», «Для чего молодежи говорить на мове? Для чего ее учить, если она практически вышла из употребления? Где она понадобится?»).

Папулярныя пытанні моўнага пытання сярод насельніцтва, лічаць удзельнікі інтэрнэт-дыскусій, спрыяе неформальная падтрымка беларускай мовы, ажыццяўляльная за кошт яе выкарыстання, напрыклад, у рэкламных і PR-праектах («Самсунг кажа, што беларусамоўная рэклама – гэта элітарная рэклама!», «Прапанавала сваім знаёмым “тыдзень беларускай мовы” – хаця б старацца размаўляць па-беларуску», «Калі “Еўраопт” зрабілі пятую серыю бамсцікаў на роднай мове і знялі мульцік, то яны гэтым больш зрабілі для беларускасці, чым усё міністэрства адукацыі»), што ў цэлым асэнсоўваецца як вынік павышэння ўзроўню самаарганізацыі этналінгвістычнай групы. Культурныя практыкі як нізавыя ініцыятывы разглядаюцца на інтэрнэт-форумах як сродак далучэння прадстаўнікоў моўнай супольнасці да беларускай мовы, мерапрыемствы па яе рэвіталізацыі.

Параметр дэмаграфічнай магутнасці мовы ўказвае на сувязь мовы з колькасцю яе носьбітаў і іх дыстрыбуцыяй, абумоўленай моўнага існавання характарам перадачы мовы ад пакалення да пакалення і якасцю валодання мовай прадстаўнікамі этнічнай групы.

Носьбітамі мовы лічацца прадстаўнікі моўнай супольнасці, якія валодаюць яе нормамі мовы і актыўна выкарыстоўваюць гэтую мову ў розных бытавых, сацыякультурных, прафесійных сферах зносін [13, с. 163]. Дадзеныя аб колькасці носьбітаў беларускай мовы, якія фіксуюцца ў метамоўных каментарыях, разыходзяцца, што звязана са спецыфікай разумення інтэрнэт-карыстальнікамі сутнасці працэсу валодання і карыстання мовай, а таксама трансфармацыйных зменаў у сістэме мовы.

Звяртаючыся да прыкладных ацэнак сітуацыі, камуніканы фіксуюць звышнізкія колькасныя дадзеныя ў адносінах да носьбітаў беларускай мовы (*«Працэнтаў дзевяноста насельніцтва не гаворыць на беларускай мове», «По-моему, на нем разговаривает ооочень малый процент населения», «В настоящее время среди моих знакомых на мове говорят ну может примерно 2 % или даже меньше»*). Вызначальным крытэрыем ідэнтыфікацыі чалавека як носьбіта беларускай мовы становіцца здольнасць да непадрыхтаванага вуснага маўлення.

Супярэчлівасць прэзентаваных у інтэрнэт-каментарыях звестак аб колькасці носьбітаў беларускай мовы абумоўлена і існаваннем шматлікіх форм узаемадзеяння паміж мовамі на тэрыторыі Беларусі. У сітуацыі руска-беларускага двухмоўя прадуктам моўнай інтэрферэнцыі становіцца наяўнасць «мноства стыхійна і ў рознай ступені русіфікаваных індывідуальных формаў беларускага маўлення» [9, с. 40].

Намінуецца «нон-стандартная размоўная інавацыя» [14, с. 233] з дапамогай замацаванай у мовазнаўстве тэрміналагічнай метафары «трасянка». Інтэрнэт-карыстальнікі звяртаюць увагу на колькасць носьбітаў мовы, улічваючы два аспекти:

1) арыентуюцца на тых, хто валодае літаратурнай формай беларускай мовы (*«Пабеларуску літаратурна-хораіа размаўляюць адзінкі», «На дзяржмове гаворят 2 % (!) беларусов!», «На белорусском языке говорят... как минимум 7-8 %, это именно на*

белорусском, а не на трасянке», «Если 10 % ежедневно разговаривает на более-менее литературной версии бел. мовы, то я рад», «Максимум 10 %»);

2) звяртаючы ўвагу на характар масавага двухмоўя ў Беларусі (*«На “трасянке” говорят 20–40 %», «На этой дикой трасянке... говорят процентов 70 в Беларуси», «Большасць беларусаў у паўсядзённым жыцці карыстаецца найтрасянкавай трасянкай»*).

Такім чынам, колькасць носьбітаў беларускай мовы ў адносінах да агульнай колькасці прадстаўнікоў этнічнай групы вызначаецца як нізкая, што расцэньваецца як паказальнік зніжэння моўнай вітальнасці. Аптымiстычным у кантэксце асэнсавання жыццяздольнасці беларускай мовы бачыцца разуменне прадстаўнікамі моўнай супольнасці «трасянка» пераважна як *«мяшанай мовы на беларускай аснове», «жывой беларускай мовы»*, якая характарызуецца выжывальнасцю ў неспрыяльных умовах. Адзначым, што ў метамоўным дыскурсе руская мова (пераважна яе вусная форма) большасці беларусаў-білінгваў таксама кваліфікуецца як «трасянка», а значыць, функцыянаванне «беларускага варыянту рускай мовы» можа ацэньвацца як своеасаблівая праява жыццёвай сілы беларускай мовы. Важным у дадзеным аспекце бачыцца і навуковае тлумачэнне, што «невялікая колькасць носьбітаў не сведчыць пра асуджанасць іх мовы на выміранне» [8, с. 114].

Асэнсаванне ўдзельнікамі дыскусій на форумах спецыфікі ўласнага валодання і карыстання мовай дазваляе звярнуць увагу на наступную асаблівасць: у абсалютнай большасці выпадкаў камунікантамі выказваецца ўпэўненасць у веданні беларускай мовы і поўнасцю або часткова адмаўляецца яе прымяненне (*«Знаць-то я его, может, и знаю, но вот не пользуюсь никогда...», «Знаю, могу говорить, но не хочу и не буду», «Знаю хорошо, но не разговариваю»*). Веданне мовы разглядаецца ў каментарыях пераважна як валоданне навыкамі ўспрымання вуснага маўлення. Адзначаецца ў інтэрнэт-дыскусіях і зніжэнне агульнага ўзроўню лінгвістычных кампетэнцый у прадстаўнікоў этнічнай супольнасці (*«Трасянка прагрэсуе неабмежавана», «Люди в реальности не знают ни русского, ни белорусского языка»*). Гэта сведчыць аб знахо-

джанні беларускай мовы ў небяспечным стане: значную частку калектыву моўцаў складаюць «недасканалыя» носьбіты мовы – «паўносьбіты» [15, с. 15], іх магчымасці выкарыстоўваць мову ў той ці іншай ступені абмежаваныя, як правіла, разуменнем не-нарматыўнага характару ўласнага маўлення або недастатковасцю моўнага вопыту.

У каментарыях указваецца і на існаванне сярод прадстаўнікоў этнічнай супольнасці асобнай групы носьбітаў беларускай мовы, якіх можна назваць «новымі носьбітамі», ці «неаносьбітамі»: яны мэтанакіравана вывучаюць мову сваіх продкаў, імкнучыся захоўваць культурную і этнічную ідэнтычнасць [15, с. 17]. Неаносьбіты, якія матывавана навучаюцца беларускай мове (на форумах іх называюць «аматарамі беларускай мовы», а не «жывымі носіцелямі»), ужываюць яе ў пэўных жыццёвых абставінах: калі ўзнікае неабходнасць ці атрымліваецца магчымасць выкарыстоўваць мову («Ну і форум, дзе можна весці дыялогі з белмоўнымі мамамі», «О, колькі ў нас тут беларускамоўнага народу!», «І толькі на “Глобусе”», «Я дазваляю сабе напрактыкавацца, падтрымаць у памяці і ўдасканаліць літаратурны варыянт беларускай мовы»).

Актуальным для ўдзельнікаў дыскусій дыягнастычным паказчыкам крызісу вітальнасці беларускай мовы з’яўляецца колькасць яе носьбітаў сярод малодшага пакалення і ўзровень яго валодання мовай. У каментарыях указваецца, што дзеці і падлеткі не засвойваюць або з вялікімі цяжкасцямі засвойваюць мову этнічнай групы («Ребенок совсем не может на бел. мове разговаривать», «Детки 10 лет понимают белорусский? Да вообще никак не понимают», «Маё дзяўчо пакуль што па-беларуску не гаворыць»).

Распаўсюджанымі называюцца і сітуацыі, калі бацькі, якія не валодаюць беларускай мовай, не могуць мець зносіны па-беларуску з дзецьмі, а значыць, забяспечыць пераемнасць ведаў, што разглядаецца даследчыкамі як прыкмета «разрыву моўнай традыцыі» [8, с. 121]. У метамоўных каментарыях актуалізуецца зніжэнне значнасці сям’і ў забеспячэнні жыццяздольнасці беларускай мовы («Мова пачынаецца з дому», «Любовь к языку не привили с детства»), падкрэсліваецца адказнасць бацькоў за наяўную моўную сітуацыю («Мы самі ад-

казныя за тое, што нашыя дзеці кажуць “дзярэўня”»). Пры гэтым звяртае на сябе ўвагу і наступная асаблівасць: інтэрнэт-карыстальнікі адзначаюць, што ў Беларусі маюць месца выпадкі, калі бацькі мэтанакіравана навучаюць сваіх дзяцей беларускай мове («далучаюць да мовы»), а таксама прапануюць уласны навучальны вопыт як прыклад для пераймання («Слухаць хаця б беларускія словы часцей», «Книги на бел. мове читаем понемногу», «Слушаем записи казак», «Объяснить непонятные слова, указать на однокоренные, помочь их перевести», «Когда встречается какое-то особенно фонетически красивое, или меткое, или интересное белорусское слово, обязательно обращаю на это внимание детей»).

У цэлым дыскусія беларускіх форумаў сведчыць аб трансфармацыі ролі сям’і ў моўным выхаванні: перадача мовы з пакалення ў пакаленне саступае месца фарміраванню матывацыі да захавання роднай мовы, выхаванню павагі да беларускай мовы.

Заклучэнне

Такім чынам, у метамоўных каментарыях на інтэрнэт-форумах фіксуецца асэнсаванне прадстаўнікамі моўнай супольнасці сутнасці беларускай моўнай сітуацыі, акцэнтаецца ўвага на асаблівасцях функцыянавання тытульнай мовы ў кантэксце праблематыкі моўнай вітальнасці. Перавага ў Беларусі рускай мовы тлумачыцца прынятымі правіламі, «моўнай модай», стаўленнем да мовы як да зручнага інструмента камунікацыі. Беларуская мова ў дадзеным кантэксце ўяўляецца як мова, якая апынулася «на обочине истории» і «перажывае заняпад».

Білінгвізм як найважнейшая праява дзяржаўнай моўнай палітыкі разглядаецца і як вынік групавога выбару, у аснове якога матывацыя прагматычнай выгоды, і як фактар уплыву на функцыянальнае здароўе беларускай мовы. Няроўнасць размеркавання сфер функцыянавання дзяржаўных моў вытлумачаецца разуменнем беларускай мовы і як «неабавязковай», і як «лішняй». Меркаванне аб тым, што беларуская мова патрабуе спецыяльных мер падтрымкі, супраджаецца заўвагамі аб недапушчальнасці прымусу да яе выкарыстання, што становіцца свайго роду прызнаннем немагчымасці прыпыніць працэсы моўнага зруху. У мета-

моўным інтэрнэт-дыскурсе адзначаецца, што колькасць носьбітаў беларускай літаратурнай мовы ў Беларусі нізкая, пры гэтым падкрэсліваецца, што значную частку прадстаўнікоў моўнай супольнасці складаюць «недасканалыя носьбіты» мовы ў сувязі з характэрнымі для іх маўлення праявамі руска-беларускай інтэрферэнцыі, што разглядаецца ў тым ліку і як сведчанне жыццёвай сілы беларускай мовы.

Перадача беларускай мовы паміж пакаленнямі вызначаецца як арытмічная, перарывістая, што вытлумачаецца зніжэннем агульнага ўзроўню ведання мовы і станові-

ца прыкметай крызісу моўнай вітальнасці. Жыццяздольнасць тытульнай мовы ў Беларусі асацыюецца з пашырэннем яе нефармальнай падтрымкі і з'яўленнем кола неаносьбітаў, якія мэтанакіравана вывучаюць мову і ўспрымаюць яе як сродак культурнай самаідэнтыфікацыі. Умацаванне пазіцый беларускай мовы, стварэнне гарантый сацыяльных перспектыв для яе звязваецца з забеспячэннем у двухмоўным грамадстве неабходнасці валодання беларускай мовай, а таксама павышэннем эфектыўнасці яе выкладання.

СПІС ВЫКАРЫСТАНАЙ ЛІТАРАТУРЫ

1. Мечковская, Н. Б. История языка и история коммуникации: от клинописи до Интернета / Н. Б. Мечковская. – М. : Флинта : Наука, 2009. – 584 с.
2. Шумарина, М. Р. Метаязыковая рефлексия в фольклорном и литературном тексте : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.01 / М. Р. Шумарина. – М., 2011. – 48 с.
3. Вепрева, И. Т. Языковая рефлексия в постсоветскую эпоху / И. Т. Вепрева. – М. : ОЛМА-ПРЕСС, 2005. – 384 с.
4. Вахтин, Н. Б. Языки народов Севера в XX веке. Очерки языкового сдвига / Н. Б. Вахтин. – СПб. : Дмитрий Буланин, 2001. – 338 с.
5. Словарь социолингвистических терминов / В. А. Кожемякина [и др.] ; отв. ред. В. Ю. Михальченко. – М. : Ин-т языкознания РАН, 2006. – 312 с.
6. Сулейменова, Э. Д. Витальность языка: поиски показателей измерения / Э. Д. Сулейменова // Вестн. КазНУ. Сер. филол. – 2011. – № 2 (132). – С. 3–6.
7. Хилханова, Э. В. Этническая идентичность как субъективный фактор коллективного выбора языка: теоретико-методологический аспект / Э. В. Хилханова // Сиб. филол. журн. – 2008. – № 2. – С. 133–140.
8. Вахтин, Н. Б. Социолингвистика и социология языка : учеб. пособие / Н. Б. Вахтин, Е. В. Головкин. – СПб. : Гуманитарная Академия : Изд-во Европ. ун-та в СПб., 2004. – 336 с.
9. Мечковская, Н. Б. Белорусский язык. Социолингвистические очерки = Specimina philologiae slavicae. Bd. 138 / Н. Б. Мечковская. – München : Verlag Otto Sagner, 2003. – 156 с.
10. Atlas of the World's Languages Danger. Third edition, entirely revised, enlarged and updated [Electronic resource] / editor-in-Chief: Ch. Moseley, cartographer: A. Nicolas. – Imprimerie Leclerc, Abbeville, 2010. – 222 p. // UNESCO, UNESDOC Digital Library. – Mode of access: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000187026>. – Date of access: 14.11.2022.
11. Сидорова, М. Ю. Обыденное метаязыковое сознание в Интернете / М. Ю. Сидорова, Н. А. Стрельникова, О. Н. Шувалова // Обыденное метаязыковое сознание: онтологические и гносеологические аспекты : монография / отв. ред. Н. Д. Голев. – Кемерово ; Барнаул : Изд-во Алт. ун-та, 2009. – Ч. 1. – С. 400–459.
12. Башиева, С. К. Основные факторы витальности республиканских государственных языков (на материале кабардинского и балкарского языков) / С. К. Башиева, М. Ч. Шогенова // Вестн. Том. гос. ун-та. Филология. – 2018. – № 53. – С. 15–31.
13. Азимов, Э. Г. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам) / Э. Г. Азимов, А. Н. Щукин. – М. : Изд-во ИКАР, 2009. – 448 с.
14. Калита, И. В. Современная Беларусь: языки и национальная идентичность / И. В. Калита. – Ústí nad Labem, 2010. – 300 с.
15. Гренобль, Л. Социолингвистика и языковой сдвиг: к пониманию процессов сдвига через призму носителей [Электронный ресурс] / Л. Гренобль // Социолингвистика. – 2021. – № 2 (6). – С. 9–35. – Режим доступа: sociolinguistics.ru/1531-2/. – Дата доступа: 12.08.2022.

REFERENCES

1. Miechkovskaja, N. B. Istorija jazyka i istorija kommunikacii: ot klinopisi do Interneta / N. B. Miechkovskaja. – M. : Flinta : Nauka, 2009. – 584 s.
2. Shumarina, M. R. Mietajazykovaja riefleksija v fol'klornom i litieraturnom tiekstie : avtorief. dis. ... d-ra filol. nauk : 10.02.01 / M. R. Shumarina. – M., 2011. – 48 s.
3. Vieprieва, I. T. Jazykovaja riefleksija v postsovietskiju epokhu / I. T. Vieprieва. – M. : OLMA-PRESS, 2005. – 384 s.
4. Vakhtin, N. B. Jazyki narodov Sieviera v XX viekie. Ochierki jazykovogo sdviga / N. B. Vakhtin. – SPb. : Dmitrij Bulanin, 2001. – 338 s.
5. Slovar' sociolingvistichieskikh tierminov / V. A. Kozhemiakina [i dr.] ; otv. ried. V. Yu. Mikhail'chienko. – M. : In-t jazykoznanija RAN, 2006. – 312 s.
6. Suliejmienova, E. D. Vital'nost' jazyka: poiski pokazatieliej izmierienija / E. D. Suliejmienova // Viestn. KazNU. Sier. filol. – 2011. – № 2 (132). – S. 3–6.
7. Khilkhanova, E. V. Etnichieskaja identichnost' kak subjektivnyj faktor kollektivnogo vybora jazyka: tieoretiko-mietodologichieskij aspiekt / E. V. Khilkhanova // Sib. filol. zhurn. – 2008. – № 2. – S. 133–140.
8. Vakhtin, N. B. Sociolingvistika i sociologija jazyka : uchieb. posobije / N. B. Vakhtin, Ye. V. Golovko. – SPb. : Gumanitarnaja Akadiemija : Izd-vo Jevrop. un-ta v SPb., 2004. – 336 s.
9. Miechkovskaja, N. B. Bieloruskij jazyk. Sociolingvistichieskije ochierki = Specimina philologiae slavicae. Bd. 138 / N. B. Miechkovskaja. – München : Verlag Otto Sagner, 2003. – 156 s.
10. Atlas of the World's Languages Danger. Third edition, entirely revised, enlarged and updated [Electronic resource] / editor-in-Chief: Ch. Moseley, cartographer: A. Nicolas. – Imprimerie Leclerc, Abbeville, 2010. – 222 p. // UNESCO, UNESDOC Digital Library. – Mode of access: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000187026>. – Date of access: 14.11.2022.
11. Sidorova, M. Yu. Obydiennoje mietajazykovoje soznaniye v Internetie / M. Yu. Sidorova, N. A. Striel'nikova, O. N. Shuvalova // Obydiennoje mietajazykovoje soznaniye: ontologichieskije i gnosieologichieskije aspiekty : monografija / otv. ried. N. D. Goliev. – Kiemierovo ; Barnaul : Izd-vo Alt. un-ta, 2009. – Ch. 1. – S. 400–459.
12. Bashijeva, S. K. Osnovnyje faktory vital'nosti riespublikanskikh gosudarstviennykh jazykov (na materialie kabardinskogo i balkarskogo jazykov) / S. K. Bashijeva, M. Ch. Shogienova // Viestn. Tom. gos. un-ta. Filologija. – 2018. – № 53. – S. 15–31.
13. Azimov, E. G. Novyj slovar' mietodichieskikh tierminov i poniatij (tieorija i praktika obuchienija jazykam) / E. G. Azimov, A. N. Shchukin. – M. : Izd-vo IKAR, 2009. – 448 s.
14. Kalita, I. V. Sovriemiennaja Bielarus': jazyki i nacional'naja identichnost' / I. V. Kalita. – Ústí nad Labem, 2010. – 300 s.
15. Grienoobl', L. Sociolingvistika i jazykovej sdvig: k ponimaniju processov sdviga chieriez prizmu nositieliej [Elektronnyj riesurs] / L. Grienoobl' // Sociolingvistika. – 2021. – № 2 (6). – S. 9–35. – Riezhim dostupa: sociolinguistics.ru/1531-2/. – Data dostupa: 12.08.2022.

Рукапіс наступив у редакцію 16.12.2022